

УДК 616 - 083: 331.4

І.В. Кочін, О.М. Акулова, Д.О. Трошин, О.О. Гайволя, І.Ф. Шило
ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРЕДМЕТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ У ДОДИПЛОМНУ І ПІСЛЯДИПЛОМНУ ВИЩУ МЕДИЧНУ І ФАРМАЦЕВТИЧНУ ОСВІТУ

Розглянуті проблеми підготовки медичних і фармацевтичних працівників з питань охорони праці, виявлена недостатність учбової літератури. Обґрунтована необхідність створення кафедр охорони праці медичних і фармацевтичних працівників у вищих медичних навчальних закладах.

Ключові слова: охорона праці, медичні і фармацевтичні працівники, навчання.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на аналізі законодавчих та нормативно-правових актів, наукових джерел про шкідливі і небезпечні фактори та стан умов праці в медичній і фармацевтичній галузях, статистичних матеріалів про професійну захворюваність та виробничий травматизм, а також організації та результатах навчання майбутніх та працюючих медичних і фармацевтичних працівників з питань охорони праці. Ставить своїм завданням визначення особливостей професійної праці медичних та фармацевтичних працівників для суттєвого поліпшення організації охорони праці, збереження здоров'я працівників медичної і фармацевтичної галузей та удосконалення викладання предмету «Охорона праці» у вищих медичних навчальних закладах додипломної і післядипломної освіти.

Результати та їх обговорення. Щорічно 28 квітня більш ніж у 100 країнах світу відзначають День охорони праці, щоб привернути увагу суспільства і, головне, влади – до проблеми безпеки людини на робочому місці. Якщо у розвинених країнах вже більше говорять про комфорт та культуру праці, то в Україні доводиться лише переконувати владу, суспільство і кожного працівника, що поліпшення охорони праці позитивно впливає на якість роботи і є запорукою збереження здоров'я та життя людини [1, 2].

Вже багато років як у медичній і фармацевтичній галузях склалася вкрай негативна

ситуація. Медична галузь – одна з небагатьох в Україні, яка не має власної системи охорони праці, хоч Закон «Про охорону праці», ухвалений ще у 1992 р., чітко вимагає створення такої системи [3–5]. Через недостатнє фінансування не витримується і багато норм цього закону – навіть служби охорони праці, які мають бути створені в усіх закладах із колективом понад 50 працівників, формуються лише там, де працює не менше 100 осіб. Повсякденні реалії функціонування медичної і фармацевтичної галузей також невтішні – основні виробничі фонди зношені, зростає виробничий травматизм, загальна, з тимчасовою втратою працездатності та професійна захворюваність медичних і фармацевтичних працівників [6–8]. В умовах посилення загрози для здоров'я медичних і фармацевтичних працівників вони повинні бути максимально професійно інформаційно підготовленими, мати глибокі знання, володіти вміннями та навичками щодо безпеки праці. Проте той рівень навчання, що існує в медичній і фармацевтичній галузях, не відповідає вимогам та потребам сьогодення. В усіх вищих медичних навчальних закладах (ВМНЗ) відсутнє викладання самостійного предмету з охорони праці, до цього часу не розроблено галузевої програми післядипломної освіти керівників закладів та виробництв медичної і фармацевтичної галузей, не проводиться контроль за їх навчанням та атестацією з питань охорони праці [2, 4].

© І.В. Кочін, О.М. Акулова, Д.О. Трошин та ін., 2013

Особливо актуальна ця проблема для галузі охорони здоров'я. Фінансування заходів з охорони праці, передбачене законодавством для медичної галузі, має становити не менше, ніж 0,2 % фонду заробітної плати. Ця норма витримується, однак враховуючи мізерну «величину» самого фонду заробітної плати в галузі охорони здоров'я, зазначених відрахувань вкрай недостатньо, аби розв'язати всі питання. Адже кошти насамперед спрямовуються на заходи з поліпшення умов праці, навчання працівників і посадових осіб, придбання спецодягу і спецхарчування. Отже, виділені державою 62 грн на охорону праці одного медичного працівника недостатні. Втім у галузі торгівлі аналогічні витрати становлять 210 грн на одного працівника, в промисловості – близько 600 грн, у середньому по Україні – 540 грн [9, 10]. ЦК профспілки працівників охорони здоров'я України підготував свої пропозиції до галузевої програми з поліпшення умов праці, серед яких і вимога провести наукове обґрунтування витрат на охорону праці. Це стане своєрідним компасом – куди і як прямувати медичній галузі далі. Хоча нині склалася ситуація, коли не зовсім зрозуміло, як саме прямувати, адже медична галузь одна з небагатьох, яка не має власної системи охорони праці, хоча Закон «Про охорону праці», чітко вимагає створення такої системи [5].

Через недостатнє фінансування не витримується і багато норм цього закону – навіть служби охорони праці, які мають бути створені в усіх закладах із колективом понад 50 осіб, формуються лише там, де працює не менше 100 осіб. Повсякденні реалії також невтішні: основні виробничі фонди галузі зношені, зростає професійна захворюваність медичних працівників [3, 6]. Майже 80 % усіх профзахворювань становить туберкульоз (серед працівників протитуберкульозних закладів рівень захворюваності на туберкульоз у десять разів вищий, ніж в інших медичних закладах) [11]. В умовах посиленої загрози для здоров'я медиків вони повинні бути максимально обізнаними щодо аспектів безпеки праці. Проте той рівень охорони праці, захисту та навчання, що існує в галузі, не відповідає вимогам сьогодення. В усіх ВМНЗ відсутнє викладання предметів «Основи охорони праці», «Охорона праці у медичній галузі» та

«Охорона праці у фармації», досі не розроблено галузевої програми навчання посадових осіб. Контроль за навчанням та атестацією також не впроваджений [4].

Вдосконалення системи управління охороною праці є девізом Всесвітнього дня охорони праці, для чого необхідно скласти реєстри об'єктів та робіт підвищеної небезпеки в медичній і фармацевтичній галузях на кожному структурному рівні. Згідно з проведеним дослідженням слід вважати за необхідне проведення своєчасного, досконалого, з дотриманням усіх вимог законодавства, розслідування випадків захворювання медичних і фармацевтичних працівників на професійні і інфекційні хвороби (в т. ч. грип та ГРВІ під час надання медичної допомоги хворим), спеціального розслідування випадків із тяжкими та смертельними наслідками. Водночас необхідно визначити перелік медичних працівників, яким встановлюють доплату за період роботи впродовж ліквідації епідемії і спалахів інфекційних хвороб, що дає підстави на внесенні грипу та ГРВІ до переліку професійних захворювань, на визначення порядку обов'язкового державного страхування медичних працівників у разі інфекційного захворювання, а також на затвердження Державних санітарних правил і норм влаштування та утримання протитуберкульозних закладів, Правил охорони праці для працівників протитуберкульозних закладів [4, 12].

З метою забезпечення суттєвого підвищення рівня знань з питань охорони праці серед майбутніх фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів, практичної реалізації основ пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників стосовно результатів виробничої діяльності Міністерством освіти та науки відповідно до наказу від 02.12.98 р. № 420 «Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у вищих закладах освіти України» запроваджено вивчення студентами усіх освітніх закладів навчальної дисципліни «Охорона праці у галузі» та затверджено навчальну програму цієї дисципліни для закладів вищої освіти [1, 3]. Згідно з наказом МОЗ України вивчення предмету охорони праці у медицині та фармації є обов'язковою нормативною дисципліною для усіх закладів вищої медичної освіти. Навчальні дисципліни «Основи охорони праці», «Охоро-

на праці у медичній галузі» та «Охорона праці у фармації», мають базуватися на засвоєнні обґрунтованої системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності працівників цих галузей різних спеціальностей та профілів.

Отже, основними завданнями предмету охорона праці повинно бути набуття необхідних знань та навичок з питань конкретної профілактики негативного впливу шкідливих виробничих факторів у роботі представників основних медичних і фармацевтичних спеціальностей, розслідування випадків виникнення професійних захворювань, нещасних випадків, розробки відповідних пропозицій та рекомендацій тощо. У зв'язку з цим у ВМНЗ розроблено навчальні програми дисципліни з урахуванням особливостей напрямів підготовки майбутніх лікарів і фармацевтів з питань охорони праці у медицині та фармації. Зокрема, в новому навчальному плані для студентів медичних факультетів ця навчальна дисципліна є складовим компонентом предмету «Загальна гігієна та екологія людини», який пропонується до вивчення на старших курсах. Для занять зі студентами фармацевтичного факультету запроваджено навчальні дисципліни «Основи охорони праці» та «Охорона праці у фармації» [4, 13–16]. Однак необхідно констатувати, що на сьогодні надруковано дуже мало підручників або навчальних посібників з питань охорони праці, немає систематизованих інформаційно-довідкових видань з цієї тематики для організаторів охорони здоров'я, лікарів, фармацевтів та фахівців з охорони праці у медичній галузі та фармації. Залишається незрозумілим: чому ряд офіційних матеріалів з питань охорони праці не надходить до вищих навчальних закладів медичного профілю; чому інформаційний голод з питань охорони праці втамовується комерційними магазинами, суб'єктами підприємницької діяльності та реалізаторами, які пропонують придбати щось із нормативних актів, інформаційних матеріалів з охорони праці та ще й за надто високими цінами? В державі відсутня планомірна, насамперед методична допомога, якщо не з боку відповідних міністерств, то хоча б з боку такого потуж-

ного в Україні органу, як Держгірпромнагляд. Потрібно визнати велике освітнє та практичне значення тих підручників, посібників та методичних рекомендацій з основ охорони праці, які видали за останні 5–7 років вітчизняні науковці та фахівці з охорони праці [1–3, 12].

Однак підручники з предмету «Основи охорони праці» сьогодні не повною мірою відповідають вимогам часу. Слід погодитися з висновками авторів численних наукових статей [4, 10, 13, 14], що новий підручник з предмету «Основи охорони праці» вкрай необхідний і його є кому написати. В цьому питанні відсутні ініціатива і відповідне рішення Міністерства освіти та науки, молоді і спорту, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики, Держгірпромнагляду. Саме ці центральні органи виконавчої влади мають надати потужну методичну, матеріальну та фінансову допомогу у справі навчання фахівців з питань охорони праці та об'єднати зусилля досвідчених працівників, викладачів і спеціалістів щодо видання фундаментального підручника та навчальних посібників з предметів «Основи охорони праці», «Охорона праці у медичній галузі» та «Охорона праці у фармації», а не обмежуватися лише наказами та вказівками.

На сьогодні надруковано дуже мало підручників або навчальних посібників з питань охорони праці у медичній галузі та фармації, немає систематизованих інформаційно-довідкових видань з цієї тематики. У виданих підручнику та навчальних посібниках [1–3, 12] розглянуті питання охорони праці та захисту особового складу формувань Державної служби медицини катастроф під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, що є певним прогресом і досягненням у заповненні інформаційної прогалини у медичній освіті.

Винятково проблемним залишається питання стосовно засвоєння студентами дисципліни «Охорона праці в галузі», особливо в медицині та фармації. Фактично підручників та навчальних посібників з охорони праці в медицині та фармації для студентів ВМНЗ ніколи не було. Зараз маємо лише відповідні накази Міністерства освіти та науки і Міністерства охорони здоров'я, використовуємо ряд положень, правил, інструкцій тощо.

Приємно відзначити, що у підручнику І. Даценка та Р. Габовича «Профілактична

медицина», мабуть, вперше серед таких видань розглянуто питання охорони праці (розділ 7). Можна подякувати М. Мізюку за винятково змістовні підручник та посібник «Гігієна» для студентів вищих фармацевтичних навчальних закладів і фармацевтичних факультетів медичних навчальних закладів, де автор висвітлив не тільки питання загальної та фармацевтичної гігієни, але й ряд питань охорони праці у фармацевтичній галузі і, зокрема в аптечних закладах.

На нашу думку, змістовний підручник та посібник з охорони праці в медицині та фармації, який би суттєво допоміг студентам ВМНЗ у засвоєнні комплексного підходу до аналізу, вивчення та усвідомлення провідних основ охорони праці медичних та фармацевтичних працівників, підвищив би рівень знань з питань створення належних і безпечних умов праці для працівників галузі і зацікавлених осіб, насамперед фахівців з профілактичної медицини, медицини праці, організаторів охорони здоров'я та спеціалістів з охорони праці закладів, установ, фармацевтичних виробництв, метою діяльності яких є збереження та зміцнення найдорожчого в світі – здоров'я та життя людини, запобігання виникненню професійних хвороб та виробничого травматизму.

Враховуючи той факт, що охорона праці – це цілісна, комплексна за своїм змістом система заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності, у підручнику треба зробити наголос на проблемах гігієнічного нормування та надати у додатках оптимальну кількість повних текстів та витягів законодавчих актів, стандартів, нормативів, наказів, правил, інструкцій тощо. У переліку рекомендованої літератури треба зробити достатню кількість посилань на законодавчо-нормативні акти для самостійного вивчення [4, 11, 13, 14].

В підручниках та навчальних посібниках, що створюються, значну увагу слід приділити обґрунтуванню застосування технологічних, санітарно-технічних, організаційних, архітектурно-планувальних, лікувально-профілактичних, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, відповідних будівельних норм і правил стосовно будівництва та експлуатації споруд медичних і фармацевтичних закладів

та виробництв. Звертати увагу на правові та соціально-економічні заходи, які є основою для створення безпечних умов праці для медичних та фармацевтичних працівників. Також необхідно ґрунтовно розглянути фізіолого-гігієнічні характеристики виробничої діяльності у медицині та фармації [1–3, 10].

Відповідно до навчальної програми у підручниках треба висвітлити чотири складові частини, з яких складається система охорони праці: правові та організаційні питання основ охорони праці з приділенням найбільшої уваги питанням охорони праці в медичній та фармацевтичній галузях; основи фізіології, гігієни праці і санітарії в медицині та фармації; обґрунтування комплексу заходів та засобів з профілактики впливу негативних виробничих факторів та безпеки праці (техніки безпеки); визначення заходів з пожежної безпеки у медичній та фармацевтичній галузях. Такий методологічний та дидактичний підхід дає надію, що підручники та навчальні посібники, які плануються створювати, дадуть можливість суттєво підвищити ефективність навчального процесу з дисциплін «Основи охорони праці», «Охорона праці у медичній галузі» та «Охорона праці у фармації». Для практичної реалізації з підвищення знань з питань охорони праці в медицині і фармації необхідно організувати кафедри «Охорона праці медичних і фармацевтичних працівників» у вищих медичних навчальних закладах додипломної і післядипломної освіти [4, 9, 13, 14].

Лише щоденна, фахова, цілеспрямована робота зі створення на кожному робочому місці, в кожному структурному підрозділі умов праці відповідно до вимог нормативно-правових актів здатна докорінно покращити стан охорони праці в медичній і фармацевтичній галузях.

Висновки

1. Для суттєвого поліпшення стану охорони праці, збереження здоров'я працівників медичної і фармацевтичної галузей, підвищення рівня знань студентів, медичних та фармацевтичних працівників необхідно організувати кафедри «Охорона праці медичних і фармацевтичних працівників» у вищих медичних навчальних закладах додипломної і післядипломної освіти.

2. Скласти реєстри об'єктів та робіт підвищеної небезпеки в галузі охорони здоров'я на кожному структурному рівні. Проводити своєчасне, досконале, з дотриманням усіх вимог законодавства, розслідування випадків захворювання медичних працівників на інфекційні хвороби.

3. Визначити перелік працівників галузі охорони здоров'я, яким встановлено доплату за період роботи впродовж ліквідації епідемії і спалахів інфекційних хвороб. Грип та гострі респіраторні вірусні інфекції додати до переліку професійних захворювань.

4. Визначити порядок обов'язкового державного страхування медичних працівників у разі інфекційного захворювання, затвердити Державні санітарні правила і нор-

ми влаштування та утримання протитуберкульозних закладів і Правила охорони праці для працівників протитуберкульозних закладів.

Перспективи подальших досліджень. Очевидною стала потреба негайно провести наукове обґрунтування витрат на охорону праці в медичній і фармацевтичній галузях та створити кафедри «Охорона праці медичних і фармацевтичних працівників» у вищих медичних навчальних закладах додипломної і післядипломної освіти, що повинно стати стратегічним дороговказом – як і куди прямувати далі у розв'язанні величезної кількості проблем медичної і фармацевтичної галузей, які накопичилися за десятиріччя їх невиконання та ігнорування.

Список літератури

1. Охорона праці та безпека життєдіяльності населення у надзвичайних ситуаціях / І. В. Кочін, Г. О. Черняков, П. І. Сидоренко [та ін.] ; за ред. І. В. Кочіна. – К. : Здоров'я, 2005. – 432 с.
2. Охорона праці у медицині та фармації / В. М. Мороз, І. В. Сергета, Н. М. Фещук, М. П. Олійник. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 544 с.
3. *Кочін І. В.* Медицина катастроф: Виробниче видання / І. В. Кочін, Г. О. Черняков, П. І. Сидоренко. – К. : Здоров'я, 2008. – 724 с.
4. Проблеми охорони праці, безпеки життєдіяльності та стану здоров'я медичних і фармацевтичних працівників / І. В. Кочін, О. М. Акулова, П. І. Сидоренко [та ін.] / Запорожский медицинский журнал. – 2012. – № 5. – С. 120–124.
5. *Попович С.* Опасна ли профессия врача ? / С. Попович // Охрана труда. – 2005. – № 2. – С. 37–39.
6. *Басанець А.* Профзахворюваність – актуальна проблема сучасності / А. Басанець, І. Луб'янова, Д. Тімошина // Охорона праці. – 2011. – № 2. – С. 42–45.
7. *Кобець В.* Чому були травмовані медпрацівники? / В. Кобець // Охорона праці. – 2010. – № 1. – С. 38–39.
8. *Чижиченко В.* Причини вибуху кисневих балонів (коментар до Луганської трагедії) / В. Чижиченко // Охорона праці. – 2010. – № 4. – С. 29–31.
9. *Амелічева Л.* До історії становлення права людини на безпечні та здорові умови праці / Л. Амелічева // Правничий часопис Донецького університету. – 2003. – № 2 (10). – С. 65–71.
10. *Сергета І.* Актуальні питання навчання з охорони праці в медицині та фармації / І. Сергета, Н. Фещук, Л. Краснова // Охорона праці. – 2006. – №1. – С. 41–42.
11. *Теличко К.* Торкнутися проблеми – перший крок до її вирішення / К. Теличко // Охорона праці. – 2010. – № 2. – С. 46–49.
12. *Посный В. Ф.* Совершенствование организации и качества экспертизы трудоспособности, анализа заболеваемости с временной утратой трудоспособности, травматизма, профессиональной заболеваемости в лечебно-профилактических учреждениях: учебное пособие / В. Ф. Посный, И. В. Кочин. – Запорожье : МЗ Украины, ЗМАПО, 2006. – 87 с.
13. *Гогіташвілі В.* Необхідно новий навчальний посібник / В. Гогіташвілі, О. Мельніков // Охорона праці. – 2002. – № 10. – С. 16.
14. *Жидецький В.* Для того, щоб знати, треба навчатися / В. Жидецький // Охорона праці. – 2002. – № 8. – С. 50–52.

15. Мельничук Л. Навчання чи продаж посвідчень на той світ? / Л. Мельничук // Охорона праці. – 2011. – № 8. – С. 24.

16. Пальна В. Систему навчання необхідно удосконалювати / В. Пальна // Охорона праці. – 2010. – № 3. – С. 44–46.

И.В. Кочин, О.М. Акулова, Д.А. Трошин, А.А. Гайволя, И.Ф. Шило

ВНЕДРЕНИЕ ПРЕДМЕТА ОХРАНЫ ТРУДА В ДОДИПЛОМНОЕ И ПОСЛЕДИПЛОМНОЕ ВЫСШЕЕ МЕДИЦИНСКОЕ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Рассмотрены проблемы подготовки медицинских и фармацевтических работников по вопросам охраны труда, выявлена недостаточность учебной литературы. Обоснована необходимость создания кафедр охраны труда медицинских и фармацевтических работников в высших медицинских учебных заведениях.

Ключевые слова: охрана труда, медицинские и фармацевтические работники, обучение.

I.V. Kochin, O.M. Akulova, D.O. Troshin, O.O. Gajvolya, I.F. Shilo

INTRODUCTION OF THE ARTICLE OF LABOUR PROTECTION IS IN UNDER-GRADUATE AND POST-GRADUATE HIGHER MEDICAL AND PHARMACEUTICAL EDUCATION

Considered problems of preparation of medical and pharmaceutical workers on questions of job protection, insufficiency of educational literature is exposed. The necessity of creation of departments, of medical and pharmaceutical workers protection is grounded for higher medical educational establishments.

Key words: job protection, medical and pharmaceutical workers, teaching.